

نقش برجام در توسعه روابط اتحادیه اروپا و ایران

دکتر صمد قائم پناه^۱ - منیر دشتی ورمزانی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۲/۱۵ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۳/۲۲

چکیده:

نفوذ سیاسی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا در مبادلات جهانی و منطقه‌ای می‌تواند زمینه مناسبی را برای گسترش همکاری و همگرایی بین دو طرف فراهم آورد؛ اما تاکنون روابط دو طرف در طول بیش از سه دهه نه تنها نهادینه نشده؛ بلکه با فراز و نشیب همراه بوده و در دوره‌هایی به سردی گراییده است. می‌توان گفت اتحادیه اروپا تنها سازمان بین‌الدولی در سطح جهان است که رابطه با آن به اندازه رابطه با دولت‌های عضو آن سازمان دارای اهمیت است. این اتحادیه یکی از بازیگران نوخاسته در عرصه بین‌الملل است که پس از پایان جنگ سرد مجال بیشتری برای تقویت خویش در عرصه روابط بین‌الملل پیدا کرده است. از همان آغاز بروز بحران هسته‌ای، اتحادیه اروپا خود را یکی از طرف‌های اصلی حل و فصل مسئله هسته‌ای ایران معرفی نموده است و این موضوع از سوی ایران نیز، مورد پذیرش قرار گرفته است. در این تحقیق، با استفاده از روش سازه انگارانه و با توجه به توافق هسته‌ای ایران با کشورهای ۱+۵ و پذیرش برجام، به دنبال بررسی روابط ایران و اتحادیه اروپا در دوران پسابرجام هستیم.

واژگان کلیدی: برجام، پسابرجام، جمهوری اسلامی ایران، اتحادیه اروپا

^۱ - استادیار و عضو هیئت علمی، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، تاکستان، قزوین، ایران

sghaempanah89@gmail.com

^۲ - دانش آموخته کارشناسی ارشد، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، تاکستان، قزوین، ایران

sara.dashti1358@gmail.com

مقدمه:

ایران با بسیاری از کشورهای اروپایی نظیر، انگلستان، آلمان، فرانسه، اسپانیا و ایتالیا به لحاظ تاریخی دارای روابط چند صد ساله بوده است و در بسیاری از مقاطع تاریخی، روند و ماهیت روابط متقابل دولت‌های حاکم بر ایران و کشورهای مزبور، نقش اساسی در شکل‌گیری تحولات داخلی ایران، تحولات منطقه‌ای و بعضاً مناسبات جهانی داشته است. از بدو پیروزی انقلاب، روابط جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا با فراز و نشیب‌های فراوانی مواجه بوده است. این فراز و نشیب‌ها از تنش‌های مزمن در روابط دوجانبه نشأت گرفته است. در طول این مدت دولت‌های مختلف بر اساس گفتمان‌های واقع بینانه و آرمان‌گرایانه جهت‌گیری سیاست خارجی خود را با اتحادیه اروپا تنظیم کرده‌اند. یکی از ویژگی‌های اصلی در سیاست خارجی ایران تلاش مداوم برای ایجاد توازن بین قدرت‌های بزرگ و یا همکاری با یکی بر علیه دیگری بوده است. این در حالی است که ایران به لحاظ موقعیت ژئوپلیتیک از موقعیت منحصر به فرد بین‌المللی برخوردار است که سبب شده ایران همواره در کانون توجه قدرت‌های بزرگ قرار گیرد. از این رو اتحادیه اروپا برای ایفای نقش فعال در منطقه خلیج فارس، خاورمیانه و آسیای مرکزی خواهان توسعه روابط با ایران بوده است. اما اتحادیه بر اساس هنجارها و منافع خاص خویش سیاست خارجیش را در قبال جمهوری اسلامی تنظیم کرده است که نتایج آن را به شکل تحریم و قطع رابطه دیپلماتیک تبلور پیدا کرده است.

روابط اتحادیه اروپا با فراز و نشیب‌های زیادی بعد از انقلاب اسلامی ایران مواجه بوده است. در دوران دولت احمدی نژاد بخاطر موضوعاتی متعددی از جمله موضوع انرژی هسته‌ای روابط ایران و اتحادیه اروپا به پایین‌ترین سطح خود رسید و با روی کار آمدن دولت روحانی و طرح شعار تعامل با دنیا و حل بحران موضوع هسته‌ای ایران با غرب و

مذاکرات ۵+۱ نهایتاً توافق بین ایران و ۵+۱ در مردادماه ۱۳۹۴ حاصل گردید و دوره جدیدی در روابط دو طرف شکل گرفته است. این تحقیق به دنبال تأثیر این توافق در روابط دو طرف مسئله است و چگونگی تأثیر این روابط را در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی و فرهنگی بررسی می‌کند.

در پژوهش پیش رو مهمترین هدف، پاسخ به این سوال است که: برجام چه تاثیری بر روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران داشته است؟ در راستای پاسخ به این سوال با توجه به اهمیت نظریه سازه انگاری در روابط بین‌الملل، با استفاده از این نظریه دیدگاه‌ها و اطلاعات را مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهیم داد.

لذا در این تحقیق به کمک نظریه سازه انگاری به دنبال بررسی تأثیر برجام بر روابط و سیاست خارجی ایران در نظام بین‌المللی به‌طور ویژه با کشورهای اتحادیه اروپا می‌باشیم.

چارچوب نظری:

روابط ایران با اروپا با فراز و نشیب بسیار همراه بوده و متغیرهای گوناگون داخلی، تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی همواره در این روابط دو جانبه نقش داشته است. پس از جنگ جهانی دوم و تقسیم جهان به دو بلوک شرق و غرب روابط ایران با کشورهای اروپایی غربی بیشتر در حوزه‌های اقتصادی تعریف شد و ایران به عنوان کشوری متعلق به اردوگاه غرب، روابط خوبی با کشورهای اروپایی داشت. این رابطه از لحاظ اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی مطلوب اما در مواردی همچون مسئله حقوق بشر فشارهای بعضی از کشورهای اروپایی باعث دلخوری رژیم شاه می‌گردید. ضمن اینکه ایران سعی می‌کرد روابط خود را با اردوگاه شرق و به ویژه کشورهای اروپای شرقی گرم نگه دارد.

نمونه آن توسعه روابط با کشورهایی همچون رومانی، یوگسلاوی و بلغارستان بود که از نظر اقتصادی و سیاسی قابل توجه بود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی عوامل مختلفی بر این روابط تأثیر گذاشت. اشغال سفارت آمریکا، درگیری سفارت‌خانه‌ها به ویژه در پاریس و لندن، جنگ عراق با ایران، فتوای قتل سلمان رشدی، کشته شدن مخالفین ایرانی در اروپا، مسئله هسته‌ای، فلسطین، هلوکاست و ... از جمله عوامل اثرگذار به شمار می‌روند. هر چه شکل‌گیری اتحادیه اروپا جدی‌تر می‌شد و همبستگی بین کشورهای اروپایی بیشتر می‌گردید، روابط کشورهای اروپایی با جمهوری اسلامی ایران از انعطاف کمتری برخوردار می‌شد. هرچند که بایستی این مسئله را از نظر دور نداشت که دولت‌های مختلف در ایران بر روابط ایران و کشورهای اروپایی و میزان روابط دو طرف تأثیرگذار بودند. در زمان دولت موقت، دولت ۸ ساله دفاع مقدس، دوران سازندگی، دوره اصلاحات، دولت اصولگرا و بالاخره دولت فعلی روابط با اروپا با فراز و نشیب همراه بود و هر کدام از این دولت‌ها با نگاه خود به رابطه با اروپا می‌نگریستند. در حال حاضر با تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل بر علیه جمهوری اسلامی ایران و افزایش تحریم‌ها توسط اتحادیه رابطه ایران و اروپا در شرایطی قرار گرفته که به ناچار سطح روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی به حداقل خود در طول دوره سی و سه ساله جمهوری اسلامی ایران رسیده است. سرمایه‌گذاری‌های اروپایی به‌ویژه در بخش نفت و گاز کاملاً قطع گردیده و در سطح مقامات نیز رفت و آمدی صورت نمی‌گیرد. شناسایی و ارزیابی سطح روابط میان ایران و اروپا، حوزه‌های منافع مشترک و نیز اختلاف نظرهای میان دو طرف بویژه پس از تغییرات نوین ژئوپولیتیکی اروپا که منجر به تشکیل اتحادیه اروپا گردیده یک ضرورت است.

روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران قبل از برجام

رویترز: اتحادیه اروپا دفتر نمایندگی در تهران باز می‌کند: بر اساس گزارش رویترز، یک مقام ارشد اتحادیه اروپا که نمی‌خواسته نامش فاش شود، در خصوص سفر ۲۸ فروردین ۱۳۹۵ «فدریکا موگرینی» مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا به تهران، بحث افتتاح دفتر نمایندگی دائم اتحادیه در ایران، مورد بررسی قرار خواهد گرفت. این مقام مسئول همچنین گفته که محور اصلی این سفر «تعامل مجدد و تدریجی» اروپا و ایران در دوران پسابرجام خواهد بود. به رغم اعلام خبر سفر موگرینی به تهران، اتحادیه اروپا چند شب پیش از آن به ناگهان خبر از تمدید تحریم‌های حقوق بشری بیش از ۸۰ مقام ایرانی داد؛ اروپایی‌ها گفته‌اند که این سفر چیزی را در خصوص نگرانی‌ها از عملکرد حقوق بشری ایران کم نمی‌کند ولی اعضای هیئت همراه فدریکا موگرینی «به دلیل ضیق وقت با فعالان جامعه مدنی در ایران، دیدار نخواهند داشت».

به گزارش فارس، مقام ارشد اتحادیه اروپا به محورهای اقتصادی مذاکرات موگرینی و مقامات ایران هم اشاره کرده و گفته که در نشست‌های دوجانبه، نحوه تشویق بانک‌های اتحادیه به تعامل با ایران، مطرح خواهد شد. (آفتاب نیوز، ۱۳۹۵/۱/۲۵)

همچنین به گزارش تهران- ایرنا، مرکز پژوهش‌های دیپلماسی ایرانی، نشستی را با موضوع «بررسی روابط ایران و اتحادیه اروپا در دوران پسابرجام» ۱۴ بهمن ۱۳۹۴ خورشیدی در تهران برگزار کرد.

روابط اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران در پسا برجام

برنامه هسته‌ای ایران در جریان یک فرآیند امنیتی کردن موفق از سوی غرب و البته برخی سیاست‌های اشتباه داخلی به عنوان تهدید علیه صلح و امنیت جهانی معرفی شد و به دنبال آن قطعنامه‌های متعدد شورای امنیت سازمان ملل متحد و تحریم‌های

گسترده علیه ایران صادر و اعمال شد. برجام موجب توسعه روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران شده است. توافق ژنو نقطه عطفی در صحنه سیاست خارجی ایران به طور عام و در مورد مناقشه بر سر برنامه هسته‌ای ایران به طور خاص بوده است. این توافق اندکی پس از روی کار آمدن دولت روحانی، فضای بین‌المللی در قبال ایران را تغییر داده و عزم سیاسی دولت جدید برای تعامل فزاینده با دنیا را در مصداقی ملی به تصویر کشیده است هرچند این توافق اولیه فارغ از کاستی‌ها نیست، اما تأثیرات مثبت آن در عرصه داخلی و خارجی بسیار قابل ملاحظه است. توافق ژنو یا برنامه اقدام مشترک به طور مشخص در چهار سطح، تأثیر عمده‌ای بر تحریم‌ها علیه ایران داشته است:

(الف) اصل تحریم: اجرایی شدن توافق ژنو به طور مستقیم، تخفیف تحریم‌ها را به دنبال داشته است؛

(ب) فضای تحریم: این برنامه، فضای بین‌المللی تحریم علیه ایران را نیز تضعیف کرده و مقدمه ساز روند غیرامنیتی کردن ایران و برنامه هسته‌ای کشور شده است؛

(ج) تحریم کنندگان: توافق ژنو تا اندازه‌ای باعث ایجاد اختلاف میان مجموعه تحریم کنندگان ایران و تغییر وزن و جابجایی در صف موافقان و مخالفان تحریم شده است؛

(د) اهداف تحریم: برنامه اقدام مشترک شکاف و اختلاف نظر در اهداف تحریم‌ها در مورد دو قطب برچیدن برنامه هسته‌ای ایران و شفافیت و محدودیت برنامه هسته‌ای ایران را آشکار کرده است. (سمتی و هرمزی، ۱۳۹۳)

تعاملات دیپلماتیک جمهوری اسلامی ایران با جهان پس از برجام

تعاملات دیپلماتیک ایران با کشورهای بین‌المللی پس از برجام وارد فصل نوینی شده و هیئت‌های زیادی در سطوح بالای سیاسی و اقتصادی از کشورهای مختلف راهی تهران شده‌اند تا بازارهای از دست رفته خود در دوران تحریم را باز یابند. پس از سفر رهبران کشورهای «میان‌رو» اروپا مثل ایتالیا، یونان، سوئیس و اتریش به تهران، این بار نوبت به رئیس‌جمهور کرواسی رسید تا برای بهبود روابط اقتصادی به ایران سفر کند.

توافق ایران با شش قدرت جهانی، علاوه بر توسعه مناسبات اقتصادی بین ایران با اروپا به افزایش مناسبات سیاسی نیز منجر شده است، هرچند کشورهای غرب اروپا مثل فرانسه، انگلیس و آلمان که قدرت‌های اقتصادی بزرگ اروپا به شمار می‌روند و از کشورهای حاضر در گروه ۱+۵ بودند، برخلاف تعهدات خود در برجام و به خاطر همسویی با آمریکا و با در نظر گرفتن منافع رژیم صهیونیستی تاکنون اقدام مؤثری برای رفع تحریم‌های ایران انجام نداده‌اند، با این حال فضای پسابرجام زمینه همکاری بیشتر ایران با کشورهای میان‌رو اروپا را فراهم می‌کند و از این راه از شدت فشارهای کشورهای غرب اروپا کاسته خواهد شد. از این رو توسعه مبادلات ایران با کشورهای میان‌رو اروپا می‌تواند در دستور کار دولت یازدهم قرار گیرد؛ کشورهایی که با توجه به نیازهای روز افزون به منابع انرژی می‌توانند بازار خوبی برای توسعه صادرات نفت و گاز ایران به اروپا باشند.

به دنبال سفرهای هیئت‌های تجاری اروپا به ایران، کشور کرواسی نیز بعد از توافق وین و اجرایی شدن برجام تلاش خود را برای ترمیم روابط با ایران به ویژه روابط اقتصادی و گسترش مناسبات تجاری آغاز کرده است. از این رو، خانم «کولیندا گرابار کیتاروویچ»، رئیس‌جمهور کرواسی روز سه‌شنبه ۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۵ در صدر هیئتی بزرگ از دست‌اندرکاران تجاری به ایران سفر کرد تا با امضای توافق نامه همکاری اقتصادی، زمینه ارتقای سطح مناسبات سیاسی و اقتصادی میان دو کشور فراهم شود.

روزنامه «وچرنی» کرواسی پیش از سفر خانم کیتاروویچ و هیئت اقتصادی آن کشور به ایران نوشته بود: «حدود ۵۰ شرکت کروات از بخش‌های انرژی، عمرانی تا شرکت‌های دارویی و حدود ۷۰ نماینده از این بخش‌ها به ایران سفر می‌کنند. بعضی از این شرکت‌ها سابقه حضور قبلی در بازار ایران دارند و تعدادی از آنها برای برقراری ارتباط اولیه به ایران سفر خواهند کرد». کرواسی از جمله کشورهای عضو اتحادیه اروپا است که علاقه مندی خود را برای ادامه همکاری با ایران در سطح گسترده‌ای اعلام کرده است و در سفر رئیس‌جمهور کرواسی به تهران دو سند تفاهم نامه همکاری در زمینه‌های اقتصادی و تجاری به امضا رسید.

اهمیت توسعه روابط استراتژیک اروپا با ایران را می‌توان در بخش‌های کلیدی از جمله ذخایر زیرزمینی، نیروی انسانی و موقعیت جغرافیایی ایران پیدا کرد که اروپایی‌ها به ایران به عنوان یک دروازه مشترک در غرب آسیا و شمال آفریقا نگاه می‌کنند. در این میان دولت‌های فرانسه، انگلیس و آلمان هرچند در ظاهر می‌گویند به دنبال توسعه مناسبات با ایران هستند، اما در عمل به خاطر ترس از تحریم‌های واشنگتن و با در نظر گرفتن منافع رژیم صهیونیستی به بهانه‌های مختلف «حقوق بشری» و اتهام حمایت از «تروریسم» ابزارهای فشار خود علیه ایران را ادامه می‌دهند. در این میان کشورهای میانه رو اروپا بهترین جایگزین برای کشورهای متخاصم با ایران هستند که می‌توانند به ورود ایران به بازارهای بزرگ جهان کمک شایانی کنند. در واقع نباید فراموش کرد که اروپا یک جغرافیای فرهنگی و سیاسی یکپارچه نیست و بنابراین از برخی فرصت‌های خوب در همسویی با منافع ایران برخوردار است و کشورهای میانه رو اروپا همچون یونان، ایتالیا، اتریش، سوئیس، اسلواکی و کرواسی از جمله کشورهایی هستند که می‌توانند فرصت‌های روابط تجاری ایران را در مقابل تروئیکای اروپا (فرانسه، آلمان و

انگلیس) افزایش دهند و از فشارها و آثار بدعهدی آنها بکاهند. (صالحی، روزنامه رسالت، ۱۳۹۵/۳/۴)

از طرفی مناسبات ایران و آلمان در دوران ریاست جمهوری آقای احمدی نژاد متأثر از سیاست خارجی دولت، پرونده هسته‌ای ایران، مواضع ایران در قبال رژیم صهیونیستی و هولوکاست و نیز سیاست‌های غیرمنطقی کشورهای غربی در قبال ایران رو به افول گذاشت. مناسبات کاهش یافته سیاسی حتی بر مناسبات تجاری و اقتصادی طرفین نیز اثر گذاشت. در سال ۲۰۰۹ صادرات آلمان به ایران در مقایسه با سال ۲۰۰۸، ۵/۳ درصد کاهش یافت و واردات آلمان از ایران نیز با ۱۰/۱ درصد، کاهش روبرو شد. (www.auswaertiges.amt.de) اما از زمان روی کار آمدن دولت یازدهم و در پیش گرفته شدن سیاست خارجی مبتنی بر تنش زدایی، تعامل سازنده، اعتماد سازی و تلاش برای حل و فصل مشکلات به ویژه در مقوله هسته‌ای با جهان خارج؛ آلمان نیز در کنار سایر کشورهای غربی با رویکرد مثبت به تعامل و گسترش همکاری‌های دوجانبه با ایران اندیشید. در این میان توافق موقت ژنو، دو بار تمدید آن، بیانیه لوزان و سرانجام رسیدن به برجام و تمهیدات متأثر از آن از جمله قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت، گزارش آژانس بین‌المللی انرژی اتمی درخصوص انجام کلیه تعهدات ایران مطابق برجام و بسته شدن پرونده پی.ام.دی، تصویب برجام و نهایتاً شروع اجرای برجام و برداشته شدن تحریم‌های هسته‌ای ایران فضای مناسبی برای گسترش روابط ایران و آلمان فراهم کرد.

روابط رو به توسعه سبب شد فرانک والتر اشتان مایر وزیر خارجه آلمان در ۲۱ مهرماه ۱۳۹۱ به منظور شرکت در نشست مقدماتی کنفرانس امنیتی مونیخ به تهران سفر و با مقام‌های ایران دیدار کند. این در حالی است که سه ماه قبل از آن زیگمار گابریل وزیر اقتصاد و قائم مقام صدراعظم آلمان به همراه هیئت اقتصادی به ایران سفر کرده بود. این

سفرها نشان از آن دارد که آلمان در دوران پساجام به دنبال باز تعریف مناسبات خود با ایران می‌باشد. (www.eurica.ir) همچنین شهریور ۱۳۹۴ در اتفاقی کم سابقه، تهران همزمان میزبان بلندپایگان اروپایی از اتریش، چک و اسپانیا شد. «هاینس فیشر» رئیس جمهوری اتریش، «لوبو میر زائورالک» وزیر خارجه چک و «خوزه مانوئل گارسیا مارگالو» وزیر خارجه اسپانیا که هر کدام هیأتی بلندپایه سیاسی و اقتصادی را به همراه داشتند و با مقام‌های ارشد کشورمان دیدار و گفتگو کردند. شکل‌گیری توافق هسته‌ای در وین پایتخت اتریش نقطه عطفی مهم در روابط جمهوری اسلامی ایران و کشورهای اروپایی بود که سبب شد چشم اندازه‌های ثبات و همکاری پیش روی مناسبات پر فراز و نشیب تهران با اروپا پدیدار شود. پس از نمایان شدن نخستین دستاورد سیاست تعامل سازنده یعنی شکل‌گیری توافق هسته‌ای در بیست و سوم تیرماه، هیأت‌های گوناگونی از کشورهای آلمان، فرانسه، ایتالیا، صربستان، اتریش، چک و اسپانیا برای بهره‌گیری از ظرفیت‌های سیاسی و اقتصادی ایران و مزایای تحول در روابط راهی تهران شدند. جایگاه اتحادیه اروپا و اعضای آن در نظام بین‌الملل و همچنین نقش و اهمیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران نشانگر ضرورت‌های متقابلی برای برقراری مناسباتی باثبات و گسترش همکاری‌های تهران و پایتخت‌های اروپایی است. با وجود مزایای بسیاری که در گسترش روابط و همکاری‌های جمهوری اسلامی ایران و اروپا وجود دارد، این روابط دارای فراز و نشیب و دربردارنده چالش‌هایی در زمینه‌های حقوق بشر، سلاح‌های کشتار جمعی، تروریسم (دهشت افکنی) و برخی مسایل منطقه‌ای و بین‌المللی بوده است. با وجود این چالش‌ها، روابط تهران و اروپا تا میانه‌های دهه پیشین به صورت کجدار و مریز و بیشتر با تمرکز بر تعامل اقتصادی ادامه یافت اما گشوده شدن پرونده فعالیت‌های هسته‌ای (صلح آمیز) در قالب یک بحران غیرضروری سبب ایجاد شکافی عمیق در مناسبات جمهوری اسلامی ایران و اروپا شد. جمهوری اسلامی ایران در دوره تازه

سیاست خارجی در چارچوب گفتمان اعتدال و سیاست «تعامل سازنده» تلاش کرده است در کنار خروج از تنگناهای منطقه‌ای و بین‌المللی و دوری از تنش و چالش، مناسبات خارجی را به شکلی متوازن با همه کشورها افزایش دهد. در این میان، کشورهای اروپایی به دلیل پیشینه روابط خود از جایگاه ویژه‌ای برای جمهوری اسلامی ایران برخوردارند. در فضای تازه سیاست خارجی، شکل‌گیری توافق هسته‌ای پس از ماهها رایزنی و پویش دیپلماتیک به مثابه نقطه عطفی در سیاست خارجی بود که ضمن رفع بسیاری از تنگناهای روابط خارجی، سدی را از پیش روی تعامل و همکاری‌های گسترده با دیگر واحدهای نظام بین‌الملل برداشت. در این پیوند، بسیاری از مقام‌های سیاسی و بنگاه‌های اقتصادی که از مدت‌ها پیش مترصد فرصت کلید زدن دور تازه روابط با جمهوری اسلامی ایران بودند، پس از توافق وین راه تهران را در پیش گرفتند که این مسأله سبب ایجاد نوعی رقابت پیدا و پنهان بین میهمانان خارجی دوره پساتوافق شد. از دید برخی ناظران، تراکم حضور مقام‌های اروپایی در تهران نشانه‌ای از آغاز یک دوره تازه در مناسبات ایران و اتحادیه اروپا به شمار می‌رود. پس از شکل‌گیری توافق هسته‌ای، حضور مقام‌های بلندپایه اروپایی در تهران با سفر «زیگمار گابریل» معاون صدراعظم و وزیر اقتصاد آلمان در روز بیست و هشتم تیر ۱۳۹۴ آغاز شد. این روند با سفر «فدریکا موگرینی» مسئول ارشد سیاست خارجی اتحادیه اروپا در ششم مرداد، «لوران فابیوس» وزیر امور خارجه فرانسه در هفتم مرداد همان سال، «ایوتسا داجیچ» وزیر امور خارجه صربستان در دوازدهم مرداد ۱۳۹۴، «پائولو جنتیلونی» وزیر امور خارجه ایتالیا به همراه «فدریکا گویندی» وزیر توسعه اقتصادی این کشور در سیزدهم مرداد، «فیلیپ هاموند» وزیر امور خارجه انگلیس در یکم شهریور، «لویومیر زائورالک» وزیر امور خارجه جمهوری چک در سیزدهم شهریور، «خوزه مانوئل گارسیا» وزیر امور خارجه، «آنا پاستور» وزیر انرژی و «خوزه مانوئل سوریا» وزیر صنعت و گردشگری

اسپانیا در شانزدهم شهریور ادامه پیدا کرد و در سپس «هاینس فیشر» رئیس جمهوری اتریش به عنوان نخستین رهبر یک کشور عضو اتحادیه اروپا به تهران سفر کرد تا به این ترتیب کشورهای اروپایی نشان دهند که ایران جایگاهی متفاوت از گذشته در روابط خارجی قاره سبز و اتحادیه اروپا خواهد داشت. مناسبات ایران و اتحادیه اروپا همواره در دو حوزه سیاسی و اقتصادی- تجاری، پررنگ تر و از اهمیت فراوانی برخوردار بوده است (ایرنا، ۱۳۹۴/۶/۱۹) رابطه دو جانبه، پرونده سوریه، همکاری‌های پسابرجام و توسعه روابط اقتصادی و فرهنگی. سرفصل‌های مشترک سفر تمام مقام‌های اروپایی به ایران، همین عناوین است. سیر سفرهای مقام‌های قاره سبز به ایران در خاورمیانه پرتنش روند سعودی خود را طی می‌کند. پس از وزرای امور خارجه کشورهای رنگین اروپایی، رئیس جمهور اتریش و مسئول کمیسیون سیاست خارجی اتحادیه اروپا، مارتین شولتز، رئیس پارلمان اروپا نیز به دعوت علی لاریجانی، همتای ایرانی خود در سفر یک روزه به تهران آمده و در جریان سفر بر تقویت روند گفتگوهای دوجانبه تأکید کرد. گفتگوهایی که بلافاصله پس از حصول توافق هسته‌ای در ۱۴ جولای در پایتخت اتریش، روند رو به رشد خود را طی کرده است و به نظر می‌رسد که کشورهای متفاوت اروپایی در تقلا برای ربودن زنجیره‌های بیشتری از این دومینو هستند. شولتز در اقامت ۲۴ ساعته خود در ایران با روسای قوای مجریه و مقننه و همچنین رییس دستگاه دیپلماسی ایران دیدار کرد. دیدارهایی با چاشنی سیاست و البته مباحث حقوق بشری. عالی‌ترین مقام پارلمان اروپا در حالی بار سفر به تهران بسته است که روابط ایران و قاره سبز که در هشت سال دولت‌های نهم و دهم روند نزولی خود را طی کرده بود دچار جنب و جوش‌های سیاسی فراوان شده است. تحریکات دیپلماتیک در مسیر تهران-پایتخت‌های کشورهای اروپایی بیشتر فلش یک جانبه‌ای را شامل شده و وزارت امور خارجه کشورمان عملاً در چهارماه اول بعد از توافق اکثر روزهای خود را در مقام میزبان ایفای نقش کرده است. در حالی

که ایران در انتظار برداشته شدن تحریم‌های اقتصادی است که به واسطه برنامه هسته‌ای بر این کشور تحمیل شده بود، اروپایی‌ها منتظر جرقه آخر نمانده‌اند و گوی سبقت را در این مسیر از هم می‌ربایند. در حالی که برنامه جامع اقدام مشترک روزهای خود در حد فاصل روز قبول توافق و روز اجرا را می‌گذراند، شولتز به ایران آمد تا رسماً غنی‌سازی روابط دوجانبه را اعلام کند و بر تعهد اروپا بر تشدید همکاری‌های سیاسی با ایران پس از توافق هسته‌ای صحنه بگذارد. در سفرهای مقام‌های اروپایی به تهران دیگر کسی از اما و اگرها در برنامه هسته‌ای ایران سخن نمی‌گوید و همگان با استناد به برجام و توافقاتی صورت گرفته در حال درو کردن دستاوردهای سیاسی غیر هسته‌ای این توافق هستند. دستاوردهایی که مهمترین آنها بازگشت ایران به صحنه سیاست بین‌الملل و مورد یاریگری قرار گرفتن از سوی قدرت‌های اروپایی است. شولتز در حالی به تهران آمد که یکی از اختلاف‌های باقی مانده در روابط ایران و اروپا مباحث حقوق بشر است که در مسائل دینی دو کشور و تفاوت در باورهای دینی و مذهبی ریشه دارد. سفرهای پیشین مقام‌هایی از اتحادیه اروپا به ایران در دو سال اخیر با اختلاف سلیقه‌هایی میان میزبان و مهمان در خصوص افراد مورد دیدار همراه بوده است. با این همه به نظر می‌رسد که شولتز با توجه به اختلاف‌های قبلی به وجود آمده در انتخاب میزبان‌های غیردولتی خود در تهران ظرافت و دقت بیشتری به خرج دهد. مارتین شولتز پیش از حضور در تهران در صفحه فیسبوک خود در خصوص نخستین سفر یک مقام اروپایی در سطح وی به ایران نوشت: با توجه به موفقیت‌های بزرگ ناشی از توافق هسته‌ای برای توسعه روابط بین ایران و اروپا به تهران سفر می‌کنم. پس از بازگشت از ایران مشتاقانه گفتگوهای سیاسی را بین بروکسل و تهران آغاز می‌کنیم و این اقدامی برای ارتباط بین مردم ایران با پارلمان اتحادیه اروپا است. مجلس ایران و پارلمان اروپا برای تقویت تعامل و افزایش تبادلات، باید تلاش فراوانی انجام دهند. ایران و اروپا در دولت یازدهم تلاش‌های

گسترده‌ای را برای آغاز دور جدید همکاری‌های سطح بالا به کار گرفته‌اند و به نظر می‌رسد که پس از ورود برجام به روزهای پس از اجرا، دستورالعمل‌های جدید روابط ایران و اروپا همین مسئله را شامل می‌شود. پس از توافق هسته‌ای ایران و ۵+۱، تهران و اتحادیه اروپا در جایگاه روابط بسیار تعیین کننده و حساس قرار گرفته‌اند. اتحادیه اروپا پس از پایان بازه زمانی ۹۰ روز پس از تأیید برجام در شورای امنیت در دستوری جامع لغو تحریم‌های هسته‌ای ایران را اعلام کرد و اروپایی‌ها منتظر وفای به عهد ایران در حوزه تعهدات فنی هستند تا عملاً هر دو طرف این توافق وارد فاز اجرای برجام شوند. فازی که می‌تواند عملاً میوه رفت و آمدهای جدید اروپایی‌ها به تهران را در حوزه اقتصاد درو کند. (اعتماد، ۱۳۹۴/۸/۱۹)

پسا برجام و افزایش تحرکات دیپلماسی و علمی

بر اساس این گزارش دیدار مقامات بلند پایه سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای مختلف غربی از جمله نخست وزیر ایتالیا و سفر قریب الوقوع رئیس سیاست خارجی اتحادیه اروپا با یک هیات بلند پایه سیاسی، اقتصادی و علمی طی روزهای آتی به تهران، بیانگر افزایش تحرکات دیپلماسی، تاثیر برجام و عزم کشورها برای ارتقای همکاری با ایران است.

ایجاد فضای تعامل با دنیا و زدودن عوامل نومییدی در جامعه از جمله اقدامات دولت در کنار حل موضوع هسته‌ای و کنترل تورم بوده است که سبب شده در این فرایند اقشار مختلف جامعه به ویژه دانشگاهیان با شور و شوق، مشغول کار و تلاش دوچندان شوند که به طور قطع از مهمترین دستاوردهای دولت تدبیر و امید به شمار می‌آید. مزیت و ویژگی‌های پسابرجام، روسای دانشگاه‌های کشور را به افزایش تعاملات علمی با سایر دانشگاه‌های معتبر جهان، امیدوار ساخته است. از دید بسیاری از ناظران، پسابرجام

فرصت ویژه‌ای برای کسب و انتقال فناوری‌های جدید و مدرن، شناساندن هرچه بیشتر توانمندی جوانان ایرانی به سایر ملل و کسب تجربیات و یافته‌های جدید علمی است.

رئیس دانشگاه فنی و حرفه‌ای نیز در همین زمینه به خبرنگار ایرنا می‌گوید: سال گذشته مقوله برجام به فرجام رسید و بالاخره تحریم‌های ناعادلانه بر ضد ایران برداشته شد. مسعود شفیعی گفت: البته ذکر این نکته برای افکار عمومی حائز اهمیت است که هر چند تحریم‌ها برداشته شده اما نباید چنین پنداشت که تمامی مسائل دیگر حل و فصل شده و یک کشور پیشرفته هستیم. وی افزود: هنگامی که تحریم‌ها برداشته شد، جمهوری اسلامی ایران به دوران قبل از تحریم بازگشته و همچون سایر کشورهای منطقه و جهان شده و اکنون باید از فرصت‌ها استفاده کند. شفیعی ادامه داد: اروپایی‌ها علاقمند به ارتباط با ایران هستند چرا که کشوری در حال توسعه و دارای موقعیت سوق‌الجیشی با ظرفیت غنی در امر بازار محصولات هستیم. رئیس دانشگاه فنی و حرفه‌ای یادآور شد: از سوی دیگر ایران نیز برای دسترسی به فناوری‌های جدید و رفع نیازهای صنعتی و تجهیزاتی خود باید با کشورهای اروپایی ارتباط داشته باشد. وی خاطرنشان کرد: در این شرایط باید به گونه‌ای رفتار کنیم که روابطمان فقط به خرید محصولات منحصر نشود؛ بلکه طی تفاهم‌نامه‌هایی زمینه‌های لازم برای آموزش‌های فنی نیز مهیا سازیم. شفیعی تصریح کرد: باید علاوه بر خرید محصولات دانش تولید آنها را نیز کسب کنیم تا در یک دوره زمانی ما نیز بتوانیم از این امر، درآمدزایی داشته باشیم.

وی با اشاره به سفر مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا به تهران، اظهار داشت: باید از سفر موگرینی و هیات همراه اتحادیه اروپا حداکثر بهره‌مندی و استفاده را ببریم. رئیس دانشگاه فنی و حرفه‌ای با بیان اینکه در دوران پسابرجام هیات‌های مختلفی به ایران سفر کرده‌اند، گفت: باید با حداکثر آمادگی به استقبال این هیات اروپایی برویم تا بتوانیم با

شناسایی دقیق و علمی نیازهایمان، مطالبات خود را از آنان بخواهیم. وی افزود: بر همین اساس دولت محترم باید هیات‌های تخصصی را برای مذاکرات با هیات اروپایی تشکیل دهد و به طور حتم نقش دانشگاهیان در این امر بسیار مفید و ضروری خواهد بود. شفیعی ادامه داد: کشورهای اروپایی صاحب فناوری هستند و باید در سفر موگرینی به تهران با توجه به این امر، خواستار وصل به منابع اولیه فناوری‌ها و تکنولوژی‌های جدید باشیم. وی خاطرنشان کرد: همچنین می‌توان با تفاهم نامه‌هایی مشترک با دانشگاه‌های اروپایی زمینه اعطای بورس و افزایش همکاری‌های هیأت‌های علمی و فرصت‌های مطالعاتی را مهیا سازیم. مسئولان وزارت علوم نیز بر این باورند که دانشگاه‌های کشور در عصر پست‌اتحریم باید در مسیر تقویت ارتباط هرچه بیشتر با دانشگاه‌های معتبر دنیا و استفاده بهتر از منابع علمی روز گام بردارند؛ چرا که در چنین شرایطی امکان بهتری برای استفاده از تجربیات فناوران خارج از ایران و همکاری آنان با اندیشمندان داخلی و آسان کردن مبادله دانشجو و استاد و پذیرش و اعزام دانشجویان دکترا وجود خواهد داشت.

بر همین اساس به نظر می‌رسد سفر موگرینی به تهران علاوه بر اینکه می‌تواند زمینه ساز مناسب و مطلوبی برای بهبود فضای بین‌الملل شود؛ فرصتی نیز برای استفاده شمار بیشتری از استادان دانشگاه‌ها از دوره‌های دانش افزایی و تقویت فرصت‌های مطالعاتی را فراهم کند تا آنها با جدیدترین دستاوردهای علمی روز دنیا آشنا و از امکانات دانشگاه-های برخوردار از آزمایشگاه‌های مجهز، بهره مند شوند. سفر مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا می‌تواند دستاوردهای مغتنم و ارزشمندی داشته باشد تا با تفاهم نامه‌های علمی، زمینه ساز آشنایی جوانان ایران زمین با دانش و فناوری‌های جدید مراکز علمی و معتبر جهانی و اروپایی شده و سبب انتقال تکنولوژی‌های مدرن به کشور شود. (آفتاب نیوز، ۱۳۹۵/۱/۲۵)

تامین انرژی اروپا توسط ایران

رافائل ماریلو در ادامه با یادآوری توانایی ایران در تامین انرژی اروپا، بیان کرد: اتحادیه اروپا خریدار انرژی از روسیه است و با ایجاد بحران اوکراین و تیره شدن روابط اروپا و روسیه، ایران باید در زمینه تامین انرژی اروپا، یک سیاست مستقل را در پیش بگیرد. اتحادیه اروپا آمادگی کاملی را برای همکاری با ایران دارد و می‌توان انتظار داشت پس از بحران اوکراین، ایران بتواند نیازهای اروپا در حوزه گاز را برطرف کند. وی با اشاره به ارتباط خوب ایران با اتحادیه اروپا و به ویژه با چهار کشور اروپایی یعنی فرانسه، آلمان، ایتالیا و انگلیس تصریح کرد: عضویت نداشتن ایران در سازمان تجارت جهانی (WTO) یکی از مشکلات موجود در برقراری تعامل و ارتباط‌های اقتصادی است که ایران باید در جهت عضویت به این سازمان تلاش کند. اروپا می‌تواند در حوزه تامین انرژی پاک و برطرف کردن مشکلات زیست محیطی، نقشی موثر داشته باشد. ایران به لحاظ باستان شناسی ارتباط خوبی با ایتالیا و فرانسه دارد اما امکانات ایران برای توریسم ضعیف است. بعد از تصویب قانون مربوط به محدودیت سفر به ایران، مشکلات زیادی برای توریست‌های ایران ایجاد شد.

دومین سخنان این نشست سعید خالوزاده استاد دانشگاه تهران و پژوهشگر ارشد مطالعات اروپا درباره نگاه ایران به اروپا گفت: اتحادیه اروپا در دوره‌های سازندگی و اصلاحات، نخستین طرف تجاری ایران بود و ارتباط خوبی را با این اتحادیه داشت. اما بعد از ایجاد بحران ناشی از فعالیت‌های هسته‌ای ایران و مطرح شدن آن در شورای حکام آژانس اتمی، فضای موجود تغییر کرد و آمریکا به اتحادیه اروپا فشار آورد که مساله هسته‌ای را در سرفصل گفتگوهای خود با ایران قرار دهد و از سال ۲۰۰۳ میلادی مناسبات ایران و اتحادیه اروپا وارد فضای جدیدی شد که بیشتر چالش برانگیز بود. به

خصوص در دولت‌های نهم و دهم ارتباط میان ایران و اتحادیه اروپا به شدت کاهش یافت و تعامل و همکاری جای خود را به چالش و درگیری داد و در این دوره سطح مناسبات ایران و اروپا به پایین‌ترین میزان خود رسید و در حالی که زمانی سطح مناسبات ایران و اتحادیه اروپا ۳۰ میلیارد یورو بود ولی با اعمال تحریم‌ها این رقم تا سال گذشته به ۶.۵ میلیارد یورو کاهش پیدا کرد.

استاد دانشگاه تهران در ادامه یادآور شد: تحریم‌هایی که اتحادیه اروپا بر ایران تحمیل کرد، تحریم‌های بانکی، انرژی، حمل و نقل، بیمه، کشتیرانی و غیره را شامل می‌شد که این تحریم‌ها موجب کاهش شدید سطح مناسبات فی‌مابین بود. با توجه به این که بیش از ۸۵ درصد صادرات انرژی ایران به کشورهای اروپایی را در برمی‌گرفت که با اعمال تحریم‌ها این روند متوقف شد.

پژوهشگر ارشد مطالعات اروپا با اشاره به نتیجه رسیدن توافق هسته‌ای بیان داشت: بعد از ۱۲ سال گفتگو میان ایران با اتحادیه اروپا و سپس با کشورهای ۵+۱، جهان شاهد توافق وین در ۱۴ ژوئیه ۲۰۱۵ میلادی در ارتباط با فعالیت‌های هسته‌ای ایران بود. سپس در یک دوره ۶ ماهه برجام در ۲۶ دی ۱۳۹۴ خورشیدی اجرایی شد. اجرایی شدن برجام نقطه عطفی در روابط ایران و اتحادیه اروپا محسوب می‌شود. سفر حسن روحانی رئیس‌جمهوری ۱۰ روز پس از اجرایی شدن برجام به اروپا به لحاظ روانی، سیاسی، اقتصادی و بین‌المللی حائز اهمیت است. نخستین سفر اروپایی رئیس‌جمهوری به ایتالیا پیام مهمی دارد. گسترش روابط ایران و اتحادیه اروپا به تقویت جایگاه منطقه‌ای هر دو طرف منجر می‌شود. ایران به عنوان کشوری باثبات و قدرتمند در منطقه خاورمیانه، می‌تواند گزینه مناسبی برای توسعه همکاری با اتحادیه اروپا باشد.

سعید خالوزاده با اشاره به نقش تاثیرگذار آمریکا در مذاکرات ۵+۱، تصریح کرد: با این وجود نباید نقش اروپا را نادیده گرفت. خانم کاترین اشتون، مسئول پیشین سیاست خارجی اتحادیه اروپا، مسئول هماهنگی مذاکرات هسته‌ای با ایران بود که پس از وی خانم فدریکا موگرینی هم چنین جایگاهی برعهده داشت. نقش اتحادیه اروپا در حل پرونده هسته‌ای ایران نقش تسهیل کننده و تسریع دهنده بود. اروپایی‌ها تمایل و انگیزه خوبی برای همکاری با ایران دارند. یکی از آثار مهم اجرای برجام گسترش روابط ایران و اروپا است که به خاطر تعاملات تاریخی با ایران است.

استاد دانشگاه تهران در ادامه افزود: اروپایی‌ها آمریکا را متقاعد کردند که به طرف جنگ با ایران حرکت نکند و آنها را قانع کردند که مشکل ایران را می‌توان با گفتگو حل کرد و آمریکا را سر میز مذاکره آوردند و در برابر برخورد سخت پیشنهادی نومحافظه‌کاران آمریکایی، دیپلماسی نرم را مطرح کردند. با اجرایی شدن برجام ایران وارد فضای جدیدی شده است و محدودیتی برای همکاری‌های سیاسی، اقتصادی، بین‌المللی تجاری، علمی، فرهنگی و دانشگاهی با کشورهای اروپایی و به خصوص ایتالیا ندارد.

روابط اقتصادی با اتحادیه اروپا در فضای پسا تحریم

امضای توافق نهایی هسته‌ای و برچیده شدن تحریم‌های پیش روی اقتصاد ایران می‌تواند به فرآیند توسعه، نوسازی و حرکت به سوی پیشرفت کشورمان، جانی تازه دهد. جمهوری اسلامی ایران سال‌ها است که در تحریم قرار دارد و به همین دلیل بسیاری از ظرفیت‌های اقتصادی و صنعتی ایران بیکار باقی مانده یا به وسیله پیمانکاران درجه چندم خارجی حرکتی کند را تجربه کرده است. در کنار دیگر بخش‌های اقتصاد، بازرگانی کشور نیز تجربه‌هایی نامطلوب را پشت سر گذاشته است. «مسعود کرباسیان» رئیس کل گمرک کشور به تشریح وضعیت موجود تجارت خارجی ایران پرداخت و از

صادرات یک هزار و ۹۰۰ نوع کالای صادراتی به مبلغ ۴۰ میلیارد دلار در کشور خبر داد. این درحالی است که وی ظرفیت کشورمان را در زمینه تجارت چهار هزار نوع کالای صادراتی به ارزش یکصد میلیارد دلار برآورد کرده است. به عبارت دیگر در شرایط کنونی حدود ۶۰ درصد از توان صادراتی ایران بدون استفاده مانده است. کارشناسان بر این باورند با امضای توافق نهایی میان ایران و کشورهای گروه ۵+۱ و در نتیجه برداشته شدن کامل تحریم‌ها می‌توان شاهد تغییرهای چشمگیری در روندهای اقتصادی کشور بود و به تدریج ظرفیت‌های گوناگون اقتصادی را به کار انداخت. درستی این استدلال در دگرگونی روندهای اقتصادی و تجاری ایران بعد از امضای توافق ژنو و بیانیه سوئیس در ۲ سال گذشته نمایان شد. پس از بیانیه لوزان سوئیس بسیاری از کشورها و شرکت‌های بزرگ جهان در موضوع خرید کالا به ویژه در حوزه انرژی به مذاکره با ایران پرداخته‌اند. در زمینه سرمایه‌گذاری و صادرات کالا و خدمات نیز شرکت‌های بزرگ و صنعتی دنیا در صف ورود به بازار و اقتصاد ایران ایستاده‌اند. در این ارتباط، «ابوالفضل کوده‌بی» مدیرکل سرمایه‌گذاری خارجی سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران، آبان ماه سال ۱۳۹۳ اظهار کرد: «هرچند در داخل کشور اقدامات مناسبی در ایجاد زیرساخت‌ها انجام شده، اما به لحاظ بین‌المللی محدودیت‌های ناشی از تحریم‌ها وجود دارد که در انتقال سرمایه به کشور تأثیرگذار است». وی تصریح کرد: «با این حال، علاقه و تمایل سرمایه‌گذاران برای سرمایه‌گذاری در ایران طی یک سال گذشته افزایش یافته است. حضور هیأت‌های عالی رتبه به لحاظ کمی و کیفی از کشورهای مختلف دنیا در ایران چشمگیر بوده به طوری که شاهد هشت برابر شدن حضور این کشورها در یک سال گذشته نسبت به سال‌های پیش از آن بوده‌ایم».

تغییر در مقصدهای تجاری بر پایه آمار و اطلاعات موجود، طی سال‌های اخیر کشورهای امارات متحده عربی، چین، هند، کره جنوبی، ترکیه و آلمان به ترتیب بیشترین صادرات

کالا به ایران را داشته‌اند. کشورهای عراق، چین، امارات متحده عربی، افغانستان و هند نیز بزرگترین واردکنندگان کالا از ایران بوده‌اند. این در حالی است که با تحولات اخیر در عرصه سیاست خارجی و به احتمال زیاد پس از توافق نهایی، تجارت خارجی کشورمان به تدریج به سوی کشورهای اروپایی تغییر جهت می‌دهد؛ کشورهایی که پیش از تحریم‌ها نیز در چارچوب اتحادیه اروپا مهم‌ترین شریکان تجاری ایران بودند. در تحلیل فرآیندها در بازه چند ماهه پس از بیانیه سوئیس، آمارها از افزایش تعاملات اقتصادی ایران با کشورهای اروپایی خبر می‌دهد. «یورو استات»^۳ در گزارشی در زمینه تجارت ایران با کشورهای اروپایی اعلام کرد مبادلات تجاری ایران و اتحادیه اروپا در چهار ماهه نخست سال ۲۰۱۵ میلادی (تا اردیبهشت ۱۳۹۴)، ۹ درصد افزایش یافته است و به ۲ میلیارد و ۴۰۰ میلیون یورو رسیده است. ارزش تجارت دو طرف در چهار ماه نخست سال ۲۰۱۴ بیش از ۲.۲ میلیارد یورو اعلام شده بود. در دوره ۱۲ ماهه سال ۲۰۱۴ نیز مبادلات دو طرف ۲۰ درصد رشد را تجربه کرد. این درحالی است که مبادلات ایران و کشورهای اروپایی در سال ۲۰۱۳ با افت ۴۷ درصدی نسبت به سال قبل از آن روبرو شده بود.

همانطور که گفته شد آلمان به عنوان کشور مهمی از اتحادیه اروپا یکی از صادرکنندگان بزرگ به ایران است. با نگاهی به آمار مربوط به صادرات و واردات ملاحظه می‌کنیم که در سال ۱۳۹۲ (۲۰۱۳) صادرات ایران به آلمان ۳۳۶ میلیون و ۳۶۶۵۸۷ دلار و در سال ۱۳۹۲ (۲۰۱۱) واردات ایران از آلمان ۲ میلیارد و ۳۰۱ میلیون و ۱۱۱.۱۱۰ دلار و واردات ایران از آلمان ۲ میلیارد و ۳۰۱ میلیون و ۷۶۶۴۵۵ دلار و در سال ۱۳۹۳ (۲۰۱۴) صادرات ایران به آلمان ۳۷۱ میلیون و ۸۹۳۰۳۶ دلار و واردات ۲ میلیارد و

^۳ - پایگاه خبری کمیسیون اروپا

۴۶۱ میلیون و ۷۹۶۸۵۲ دلار بود. (www.irca.gov.ir) آمار فوق نیز نشانگر افزایش مبادلات تجاری دو کشور از زمان روی کار آمدن دولت یازدهم می‌باشد.

اما نیاز ایران به فناوری روز جهان و سرمایه‌گذاری برای توسعه ارتباطات به باور کارشناسان، تحریم‌های بلندمدت و بسیار محدود کننده علیه ایران باعث شده است صنایع کشورمان به روز نباشند. در بسیاری از حوزه‌ها دست صنعت کشور ما از فناوری‌های پیشرفته صنعتی خالی بوده است که دلیل آن نیز فشار قدرت‌های بزرگ و به ویژه آمریکا بوده است. بازشدن درها به روی اقتصاد و صنعت کشورمان تأثیری شگرف بر حرکت رو به جلوی اقتصادی خواهد داشت. بدون شک بسیاری از صنایع بزرگ و کوچک برای بروزرسانی تجهیزات خود اقدام می‌کنند. به علاوه شماری از صنایع نیز در صدد جلب فناوری‌های نوین خواهند بود. به باور فعالان اقتصادی و صنعتی، سرمایه‌گذاران خارجی در ایران با طیف وسیعی از حوزه‌های اقتصادی، صنعتی و تجاری روبرو خواهند شد. با این حال گفته می‌شود حوزه انرژی (نفت و گاز)، حمل و نقل، صنایع خودرو، فناوری اطلاعات و حتی صنایع وابسته کشاورزی در اولویت سرمایه‌های خارجی در ایران قرار می‌گیرند و با اقبال سرمایه‌گذاران خارجی روبرو خواهند شد. یکی از حوزه‌های اقتصادی که در آینده نه چندان دور نیازمند بروزرسانی و بهسازی است، ناوگان حمل و نقل، جاده‌ها و فرودگاه‌های کشور است. «عباس آخوندی» وزیر راه و شهرسازی در سخنانی در کنفرانس آکادمی دیپلماتیک بین‌المللی در تیرماه ۱۳۹۴ در پاریس اظهار کرد: «تهران به محض برداشته شدن تحریم‌ها، بخش هواپیمایی را در اولویت قرار خواهد داد زیرا ناوگان فرسوده آن تا ۱۰ سال آینده در خطر خارج شدن از خدمات قرار دارند. ما در فکر نوسازی ناوگان هواپیمایی و ۳۰۰ تا ۴۰۰ هواپیمای بیشتر به ارزش ۲۰ میلیارد دلار هستیم. به گفته وزیر راه و شهرسازی، دیر یا زود موضوع فعالیت‌های هسته‌ای ایران حل می‌شود. علاوه بر این، شرایط سرمایه‌گذاری در ایران تنها به صنایع

هوایی محدود نمی شود. ایران ظرفیت‌های سرمایه گذاری در بخش حمل و نقل را تا ۸۰ میلیارد دلار برنامه ریزی کرده است. این سرمایه گذاری‌ها علاوه بر صنایع هوایی شامل بهبود زیرساخت راه آهن به ارزش ۲۵ میلیارد دلار و جاده‌ها و بزرگراه‌ها به ارزش ۳۰ میلیارد دلار و حتی بهبود ناوگان حمل و نقل نیز می‌شود. به نظر کارشناسان اقتصادی، شرکت‌های هواپیمایی اندکی در جهان وجود دارند که بتوانند به چنین خریدهای عمده و جالب توجهی پاسخ مثبت و خدمات مورد نیاز را ارائه دهند. مهمترین آنها نیز دو شرکت «بویینگ» و «ایرباس» هستند. به بیان ساده‌تر روند تعاملات تجاری ایران به گونه‌ای خواهد بود که در بسیاری موارد تنها کشورهای غربی قادر به پاسخگویی به آن خواهند بود».

همچنان که اشاره شد یکی از بخش‌های اقتصادی کشورمان که کشورهای جهان علاقه‌مندی بسیاری را به همکاری در آن نشان داده‌اند حوزه انرژی است. این حوزه به ویژه صنعت گاز برای اروپا از اهمیت خاصی برخوردار است. اتحادیه اروپایی بعد از تنش با روسیه بر سر اوکراین، به فکر بازسازی ساختار تأمین انرژی خود از طریق متنوع سازی منابع انرژی افتاده است. از آنجا که جمهوری اسلامی ایران بزرگترین منابع گازی جهان را در اختیار دارد و چند سالی نیز سرمایه گذاری و فعالیت قابل توجهی در آن صورت نگرفته است مورد توجه کشورهای اتحادیه اروپا قرار دارد. در زمینه نفت، صادرات ایران هنوز بیشتر از یک میلیون بشکه با دوران پیش از تشدید تحریم‌ها فاصله دارد. ایران باید در مرحله نخست، توانایی‌های خود را برای رسیدن به سطح تولید نزدیک به چهار میلیون بشکه در روز (به عنوان دومین تولید کننده اوپک) به کار گیرد. در مرحله بعد، صنعت نفت جمهوری اسلامی ایران برای کسب و حفظ جایگاه پیشین خود در بازار نفت باید قادر باشد در بلندمدت ظرفیت‌های تولیدی خود را به مرز هفت تا هشت میلیون بشکه در روز برساند تا از رقبایش عقب نماند. به طور کلی در حوزه انرژی ایران در دو

سال گذشته شرایط رو به رشدی را داشته است و به نقل از اداره اطلاعات انرژی آمریکا وابسته به وزارت انرژی این کشور، تولید و صادرات نفت ایران در سال گذشته نسبت به سال قبل آن افزایش یافته است. اگرچه این افزایش به آن اندازه نیست که بتواند کاهش صادرات ایران را که به دلیل تحریم خرید نفت و محدودیت‌های مالی به وجود آمد جبران کند اما روند رو به جلوی صادرات نفت و میعانات گازی در شرایط کنونی می‌تواند نوید بخش روزهای خوب در آینده باشد. اداره اطلاعات انرژی آمریکا اعلام کرد که ایران سعی دارد الگوی قراردادهای نفت را دگرگون سازد تا شرکت‌های بین‌المللی نفت بتوانند در همه پروژه‌ها حتی در تولید مشارکت داشته باشند زیرا وجود تحریم‌های بین‌المللی بر سرمایه‌گذاری خارجی در بخش انرژی ایران تأثیر گذاشته و میزان تخصص فنی و فناوری در دسترس ایران را برای توسعه ظرفیت در میدان‌های نفت و گاز محدود کرده است. به نظر کارشناسان، ظرفیت ایران برای تغییر بازار انرژی جهان گسترده است. ایران چهارمین ذخایر نفت و نخستین ذخایر اثبات شده گاز طبیعی جهان را دارد. در همین پیوند وزارت نفت ایران در نظر دارد از طریق مشارکت شرکت‌های ایرانی و خارجی، راه ورود فناوری‌های نو را به صنعت نفت کشور هموار کند. همزمان وزارت نفت می‌خواهد فرصتی را فراهم کند تا شرکت‌های ایرانی با دانش مدیریت شرکت‌های بزرگ نفتی جهان آشنا شوند. بر اساس ارزیابی‌های مختلف به ویژه در وزارت نفت، صنعت نفت کشورمان برای ۶ سال آینده به سرمایه‌گذاری ۱۸۵ میلیارد دلاری نیاز دارد. امید می‌رود بخش قابل توجهی از این سرمایه‌گذاری از سوی شرکت‌های خارجی و بین‌المللی تأمین شود. در این زمینه «مهدی حسینی»، رئیس کارگروه اصلاح قراردادهای وزارت نفت ایران اعلام کرده که تاکنون با نزدیک به ۳۰ شرکت بزرگ اروپایی و آسیایی به منظور مشارکت در فرصت‌های جدید سرمایه‌گذاری صنعت نفت و گاز ایران در طول

چند ماه گذشته وارد مذاکره شده است. (اتحادیه صادرکنندگان فراورده‌های نفت، گاز و پتروشیمی، ۱۳۹۴/۴/۱۰)

نتیجه گیری:

در عرصه بین‌المللی همه کشورها می‌کوشند تا با اصلی به نام «حفظ منافع ملی» وارد گفتگوی متقابل در جهت توسعه همه جانبه شوند. لذا، در عرصه بین‌المللی نمی‌توان با نگاه سیاه یا سفید به کشورها نگریم؛ بلکه این «منافع ملی» است که میزان روابط کشورها را مشخص می‌کند. برای پیشبرد سیاست خارجی روش‌ها و تاکتیک‌های متفاوتی وجود دارد که با روی کار آمدن دولت‌های جدید، روش‌ها و تاکتیک‌ها نیز می‌تواند تغییر پیدا کند؛ گاهی این تغییرها آنقدر قابل توجه است که مسیر سیاست خارجی کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. کشور ایران هم از این قاعده مستثنی نیست.

«حسن روحانی» با انتخاب شعارهایی جدید نشان داد به دنبال تغییری بنیادین در سیاست خارجی نسبت به دولت گذشته است. روحانی ۲۶ مرداد ۱۳۹۲ در جلسه تودیع «علی اکبر صالحی» وزیر پیشین امور خارجه و معارفه «محمد جواد ظریف» در سخنانی در زمینه ماهیت کلی سیاست خارجی دوره جدید گفت: «سیاست خارجه جای شعار نیست. ... حق نداریم سیاست خارجی را برای تکبیر و کف صرف کنیم. سخن ما باید عاقلانه، دقیق و منطقی باشد. سیاست خارجی جای شعر و شعار نیست. جای فهم درست وقایع جهانی است. ما اگر نتوانیم وقایع جهانی را درست لمس و درک کنیم و سپس نتوانیم درست تحلیل کنیم و پس از آن نتوانیم در تصمیم سازی و تصمیم گیری و سپس در اجرا موفق باشیم، قطعاً ناموفق خواهیم بود.»

یکی از مهمترین تغییرات در سیاست خارجی دولت یازدهم نگاه به اروپا بود. رابطه‌ای که در ابتدای دولت یازدهم در شرایط مطلوبی قرار نداشت و سطوح دیپلماتیک به پایین‌ترین سطح خود رسیده بود. نباید از نظر دور داشت که دولت احمدی نژاد نقش به سزایی در بدتر نمودن رابطه مذکور ایفا کرده بود آن چنان که حتی احمدی نژاد در یک مصاحبه خبری با شبکه العالم گفته بود: «اروپاییان هریک تکه‌ای از خاکشان را به اسرائیل بدهند زیرا هولوکاست در آنجا اتفاق افتاده است. این در حالی است که اکنون دولت فلسطین باید تاوان آن را پس بدهد»؛ در نتیجه اتخاذ این سیاست‌های تهاجمی، روابط خارجی با اتحادیه اروپا قطع شد.

به مرور، همکاری‌های سیاسی و اقتصادی طرفین و مذاکرات سطح بالا و مبادله هیات‌ها و رفت و آمدهای سیاسی و اقتصادی به صورت چشمگیری کاهش یافت و دیگر شاهد سفرهای سیاسی دیپلماتیک و اقتصادی - تجاری در سطح روسای کشورها و حتی وزرای خارجه و یا وزرای اقتصادی به پایتخت‌های یکدیگر نبودیم. به بیان بهتر می‌توان گفت در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ روابط سیاسی و اقتصادی ایران و اروپا به نحو بارزی کاهش یافت و تبادل هیئت‌ها و رفت و آمدهای دیپلماتیک در کمترین سطح خود قرار گرفت؛ این در حالی است که از زمان استقرار دولت یازدهم ۲۸ هیئت دیپلماتیک اروپایی به ایران سفر کرده‌اند. این سفرها از یک سو در نتیجه تغییر در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و از سوی دیگر با توجه به شرایط به وجود آمده در منطقه و تمایل اروپا به ارتباط با جمهوری اسلامی ایران بوده است.

بحران آوارگان که زائیده خشونت، جنگ و تروریسم و ظهور گروه‌های تروریستی در خاورمیانه بوده است؛ در دو سال اخیر با پیدایش داعش در عراق و سوریه و خشونت بی حد و مرز این گروه، بحران در سوریه و تبدیل آن به یک جنگ داخلی، بحران و آشوب

در لیبی و جنگ قدرت میان گروه‌های گوناگون و تحولات یمن و تجاوز ائتلاف سعودی به این کشور، به طور وحشتناکی تشدید و موجب آواره و بی خانمان شدن میلیون‌ها نفر از این منطقه به سمت اروپا که یک مقصد فوری برای آنان به شمار می‌رود، شده است.

علاوه بر مسأله امنیت، نیاز دوطرف به یکدیگر در حوزه تجاری و اقتصادی و به خصوص در زمینه انرژی نیز از دیگر موضوعاتی است که می‌تواند دو طرف را برای بهبود و گسترش روابط مصمم ترسازد. وابستگی فراوان اتحادیه اروپا به انرژی و اتکای بیش از حد این اتحادیه به روسیه به عنوان مهمترین منبع انرژی خود، با وجود اتفاقات حادث شده در بحران اوکراین، عاملی است که باعث نگرانی فزاینده اتحادیه اروپا و تلاش برای یافتن منابع جدید انرژی در سال‌های اخیر شده است؛ همچنین با توجه به نیاز اتحادیه اروپا به گاز، تمایل این اتحادیه برای پایان دادن به انحصار روسیه در تامین گاز خود و منابع عظیم گازی ایران، صادرات گاز ایران به اروپا موضوعی است که اگر چه تحقق آن دشوار و زمان‌بر خواهد بود، اما می‌تواند منافع عظیمی برای دو طرف داشته باشد. این مسائل می‌توانند سیاست‌های اتحادیه اروپا را در قبال جمهوری اسلامی ایران منعطف‌تر سازد و مسیر را برای ارتباط سازنده ایران که هدف اصلی دولت جدید محسوب می‌شود، هموار سازد. سفرهای پی در پی هیأت‌های دیپلماتیک کشورهای اروپایی به خوبی این انعطاف و ارتباط سازنده را نشان می‌دهد.

به لحاظ زمانی ورود هیئت‌های دیپلماتیک اروپایی را می‌توان به دو دوره تقسیم کرد:

از توافق ژنو تا تفاهم لوزان: بعد از توافق ژنو در آذر ماه ۱۳۹۲ تا تفاهم لوزان در فروردین ماه ۱۳۹۴ شاهد ورود متناوب هیئت‌های دیپلماتیک اروپایی به کشور بوده‌ایم. در این مدت وزیران خارجه ایتالیا (۳ بار و با ۲ وزیر خارجه متفاوت) - سوئد - پرتغال - اسپانیا - یونان - کاترین اشتون مسئول سیاست خارجی اروپا - بلاروس - لهستان - بلژیک،

لتونی - ارمنستان) در هر دو سطح نخست وزیر و وزیر خارجه طی دو دیدار جداگانه) - اتریش - لوکزامبورگ - اسلواکی - دانمارک - فنلاند - قبرس و کرواسی به ایران آمدند.

بعد از توافق وین: توافق هسته‌ای که در ۲۳ تیرماه بالاخره قطعی شد، درهای ایران را بار دیگر به روی بسیاری از کشورها باز کرد؛ هرچند دستگاه دیپلماسی فعال دولت حسن روحانی در تمام دو سال گذشته توانست با دعوت از مقامات کشورهای مختلف جهان به ایران و سفرهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، زمینه را برای رونق سیاست خارجی ایران فراهم کند، اما این توافق وین بود که زمینه علاقه مجدد کشورهای اروپایی به حضور در بازار ایران را بیشتر فراهم کرد. بعد از توافق هسته‌ای شاهد ورود گستره هیئت‌های دیپلماتیک هستیم و احتمال این که با لغو تحریم‌ها شاهد اوج ورود هیئت‌های دیپلماتیک اروپایی یکی پس از دیگری باشیم، می‌تواند چشم انداز روشن تری را پیش روی ما قرار دهد؛ این تغییر عملی در رویکردهای سیاست خارجی ایران چهره جدیدی از جمهوری اسلامی را به جهان نشان خواهد داد.

اما پرونده صلح آمیز هسته‌ای و حقه ایران، به مدت ده سال سایه منفی خود را بر سپهر روابط ایران و اتحادیه اروپا انداخته بود و همزمان تبعات منفی اتهامات مغرضانه طرفین اروپایی تمامی حوزه‌های اقتصادی، مالی - تجاری، فرهنگی - اجتماعی و گردشگری را تحت الشعاع قرار داد. بسیاری از کارشناسان هسته‌ای در اواخر دولت دهم بر این اعتقاد بودند که پرونده هسته‌ای ایران به در بسته خود و همین مهم رسیدن به تفاهمی جامع را دشوار ساخته است. منتها برخلاف تمامی پیش بینی‌ها، دیپلماسی دولت یازدهم در عرصه سیاست خارجی با استفاده از تجربه مثبت فراوان در ادوار گذشته و پیشرفت‌های حاصله در ابعاد مختلف در دولت نهم و دهم، حمایت مردم و نهایتاً در سایه هدایت‌های

معنوی مقام معظم رهبری و تزریق روح اعتماد به نفس و تأکید وی بر اقتصاد مقاومتی و به ثمر نشستن هدایت‌های وی در قالب ایجاد رخنه بر ساحت تحریم‌های ظالمانه و ضدبشری نظام استکبار، کارساز واقع شد و پس از چندین دور مذاکرات فشرده به توافقی جامع به نام برجام منتهی گردید. اما بنا به فرموده مقام معظم رهبری دوران پسا برجام از دوره پیشا برجام اهمیت به مراتب بیشتری داشته و آزمونی بس سخت خواهد بود که باید با برنامه ریزی منسجم توسط کارشناسان خبره، به صورت منظم و منسجم با نگاهی فرا جناحی تا سر منزل مقصود هدایت گردد. قطع به یقین در وهله اول نگاه‌ها به سمت اتحادیه اروپا جلب توجه می‌کند. به صورت مختصر باید بیان داشت که جمهوری اسلامی ایران در دوران پساتوافق، باید اصل سرایت را مد نظر قرار دهد. این اصل بیان می‌دارد که همکاری ایران با اتحادیه اروپا در دوران پسا برجام باید از زمینه‌های غیرتنش آمیز شروع شود، به بیانی بهتر نقطه ثقل ارتباط با کشورهای اروپایی نباید در یک حوزه مانند نفت و گاز تمرکز یابد، این مهم آسیب پذیری استراتژیکی نرم کشور را موجب گردد. نکته نهایی اینکه بازار کشورهای اروپایی مقصد مناسبی برای صادرات کالاهای غیرنفتی مرغوب ایرانی محسوب می‌شوند و به موازات آن ایران را اتکا به سود کاذب و غیرمولد نفت بی نیاز سازد. در مجموع وابستگی نباید یک طرفه باشد؛ چه بسا این مهم روابط استعماری شمال- جنوب را تداعی میکند، بلکه باید برهه پسا برجام را با اتحادیه اروپا بر مبنای وابستگی متقابل و چندجانبه گرایی سازنده غیرپدرمآبانه به پیش برد.

منابع فارسی

- فتحی، محمدجواد (۱۳۹۴)، بایسته‌های راهبردی روابط خارجی ایران با اتحادیه اروپا در دوره پسابرجام، گزارش‌های راهبردی

مقالات

- هادی سمتی و شانی هرمزی (۱۳۹۳)، تأثیر توافق ژنو بر تحریم‌های ایران، فصلنامه روابط خارجی، سال ششم، شماره دوم، تابستان، صص ۱۲۵-۱۵۱

خبرگزاری

- اعتماد، (۱۳۹۴/۸/۱۹)، سرمایه‌گذاری سیاسی در ایران پسا برجام
- صالحی، روزنامه رسالت، (۱۳۹۵/۳/۴)، نقش کشورهای میانه روی اروپا در دوران پسابرجام
- ایرنا، ۱۳۹۴/۶/۱۹، مناسبات ایران و اروپا و فرصتی برای نگاه به آینده
- آفتاب نیوز، ۱۳۹۵/۱/۲۵، رویترز: اتحادیه اروپا دفتر نمایندگی در تهران باز می‌کند
- آفتاب نیوز، ۱۳۹۵/۱/۲۵، سفر موگرینی به تهران و عزم جدی اروپا برای افزایش

تعاملات علمی

- آفتاب نیوز، ۱۳۹۵/۱/۲۵، موگرینی و هیات بزرگ سیاسی-اقتصادی اروپا در ایران؛ برجام و پسابرجام بررسی می‌شود
- اتحادیه صادرکنندگان فراورده‌های نفت، گاز و پتروشیمی، ۱۳۹۴/۴/۱۰، روابط اقتصادی با جهان در فضای پساتحریم

منابع انگلیسی

-www.auswaertiges.amt.de

-www.irca.gov.ir

-www.eurica.ir

متن توافقنامه ژنو:

- [http://www.nytimes.com/interactive/2013/11/25/world/
& middleeast/irannuclear-deal-document.html?_r=1](http://www.nytimes.com/interactive/2013/11/25/world/middleeast/irannuclear-deal-document.html?_r=1)

